

Lenka VINTROVÁ

Prosper Antonín Berchtold a jeho cestovní deník z roku 1740

Šlechtický rod Berchtoldů, vlastníci panství jak na Moravě a v Dolních Rakousech, tak také v Čechách, nepatří v dějinách Zemí Koruny české rozhodně k rodům nejznámějším a nejdůležitějším. Vzhledem k postům, které zastávali členové tohoto rodu v zemské správě i u dvora členové, však nešlo v dané době v žádném případě o rod nevýznamný.¹ Jedním ze členů tohoto šlechtického rodu byl také hrabě Prosper Antonín Berchtold, do jehož života a myslí lze částečně nahlédnout díky dochovanému cestovnímu deníku, jenž popisuje cestu diplomatického poselstva vyslaného císařem Karlem VI. z Vídně roku 1740 k sultánu Mahmudovi I. do Konstantinopoli. Hrabě Prosper Antonín Berchtold se této cesty zúčastnil jako jeden z kavalírů doprovázejících nového císařského velvyslance hraběte Corfize Antona Ulfelda.²

V poslední době je téma šlechtického cestování mezi badateli značně oblíbené.³ Přináší pro historiografii nový pohled na kulturní, politické a zčásti i na hospodářské a sociální

¹ Příklady významných funkcí, které členové tohoto šlechtického rodu zastávali viz níže.

² Tomu poselstvu se věnuje bakalářská práce Lenka VINTROVÁ, *Diplomatická cesta Prospera Antonína Berchtolda k tureckému sultánu v roce 1740*, Pardubice 2004.

³ Důkazem toho mohou být práce Jaroslava PÁNKA, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 1987¹ (nově České Budějovice 2004²) nebo *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě (Cestování jako činitel kulturní a politické integrace)*, ČČH 88, 1990, s. 661-682; Zdeňka HOJDY, „Kavalírské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: *Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha 1986, s. 216-239; Milana HLAVAČKY, *Cestování v éře dostavníků*, Praha 1996; Ivo CERMANA, *Vzdělání a socializace kancléře Rudolfa Chotka*, ČČH 101, 2003, s. 818-853; TÝŽ, *Zrození osvícenského kavalíra. (Vzdělání a cestování Jana Karla z Dietrichsteina)*, ČNM-A 173, 2004, č. 3-4, s. 157-190; TÝŽ, *Bildungsziele – Reiseziele. Die Kavaliertour im 18. Jahrhundert*, in: Martin SCHEUTZ – Wolfgang SCHMALE – Dana ŠTEFANOVÁ (Hg.), *Orte des Wissens*, Wien 2004, s. 49-78; Jiřího KUBEŠE, *Diplomaticko-úřední cesta generálního válečného komisaře Leopolda Antonína Josefa Šlika z Pasounu a Holíče (1663-1723) po středoněmeckých dvorech v roce 1706*, VSH 11, 2002, s. 41-84 a TÝŽ (ed.), *Kryštof Václav z Nostic, Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004; Jiřího KROUPY, *Dietrichstejnové v pol. 17. století a model tzv. kavalírské cesty*, *Historická Olomouc a její současné problémy* 4, 1983, s. 109-117; Martina HOLÉHO, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, FHB 21, 2005, s. 111-210;

dějiny. V popředí zájmu současných historiků jsou především kavalírské cesty. Četné práce o tomto fenoménu 16. a 17. století napsali např. Jaroslav Pánek, Zdeněk Hojda nebo Ivo Cerman.⁴ Cesty diplomatické stojí trochu v pozadí. Věnují se jim ale např. Marie Mžysková nebo Jiří Kubeš.⁵

Jako prameny ke zkoumání problematiky cestování mohou posloužit různé dochované cestovní instrukce, politická i soukromá korespondence, relace, účetní doklady nebo deníkové záznamy.⁶ Dosavadní historiografie si sice povšimla zvláště výrazného typu cestovních deníků,⁷ ty však tvoří pouze menší část dochovaného materiálu.⁸ Navíc je to část v mnohém ohledu speciální, neboť cestovní deníky nereflektují všední skutečnost, nýbrž výjimečné zážitky ze studijních cest a pobytů v zahraničí. Nabízejí tak širokou škálu informací o cestování, studiu na zahraničních univerzitách a zejména cenná srovnání vzdálených, leckdy velice odlišných zemí, jejich společností a kultur.⁹ Většinou se jedná o dokumenty zachycující krátké životní období, často dospívání a dozrávání mladých šlechticů.¹⁰

Deníky se v českém prostředí objevují asi od poloviny 16. století. Deníkem se rozumí relativně pravidelně vedené soukromé poznámky o každodenním životě a společenském dění převážně retrospektivního charakteru psané s nevelkým časovým odstupem.¹¹ Cestovní deník

Petra VORLA, *Úvěr, peníze a finanční transakce české a moravské aristokracie při cestách do zahraničí v polovině 16. století*, ČCH 96, 1998, s. 754-778 nebo Norberta OHLERA, *Cestování ve středověku*, Jinočany 2003.

⁴ Viz pozn. 3.

⁵ Příkladem Marie MŽYSKOVÁ, *Šlechta ve službách diplomacie I-III*, Praha 2001 a J. KUBEŠ, *Diplomaticko-úřední cesta*.

⁶ J. PÁNEK, *Čeští cestovatelé*, s. 662-663.

⁷ Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989, Zdenka TICHÁ (ed.), *Jak staří Čechové poznávali svět. Výbor ze starých českých cestopisů 14.-17. století*, Praha 1985; Josef KUNSKÝ, *Čeští cestovatelé I.*, Praha 1961; Jaroslav PÁNEK, *Die niederländische raiss Peter Wok's von Rosenberg – eine unbekannte böhmische Reisebeschreibung Rheinlands, der Niederlande und Englands*, in: Septuaginta Paulo Spunar oblata (70+2), Praha 2000, s. 553-560 se zabývá zřejmě nejstarším cestovním deníkem v Českých zemích, a to deníkem Petra Voka z Rožmberka.

⁸ Dochovaly se např. cestovní deníky: Prospera Antonína Berchtolda (MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36), cestovní deník Petra Voka z Rožmberka z let 1562 a 1563 (viz pozn. č. 7), dále deník Ladislava Veleny ze Žerotína z let 1589-1594 (dnes ve Vatikánské knihovně v Římě, MS Reg. 613); deníky Kryštofa Václava z Nostic a Leopolda Antonína Josefa Šlika z Pasounu a Holíče (viz J. KUBEŠ, v pozn. č. 3), Oty z Nostic z roku 1629 a Lva Viléma z Kounic z roku 1636 (viz František HRUBÝ, *Lev Vilém z Kounic, barokní kavalír*, Brno 1987). Částečná edice obou posledně zmíněných cestovních deníků viz S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha*, s. 145-189.

⁹ Petr MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny)*, FHB 18, 1997, s. 100. Podrobněji také TÝŽ, *Tagebücher*, in: Josef PAUSER – Martin SCHEUTZ – Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch (=MIÖG Ergänzungsband 44), Wien-München 2004, s. 767-780.

¹⁰ Existují však i deníky psané v dospělosti viz J. KUBEŠ, *Diplomaticko-úřední cesta* a TÝŽ (ed.), *Kryštof Václav z Nostic, Deník*.

¹¹ Konkrétnímu vydání osobního deníku se věnovali např. Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997 nebo Václav MENTBERGER

je pak pramenem tohoto typu zachycujícím období dlouhodobější (studijní, kavalírské, diplomatické, úřední) cesty. Relativně okamžitým zapsáním zážitků do deníku se liší od cestopisu.¹² Ten vzniká zpravidla s větším časovým odstupem a je to umělecky pojatá literatura faktu, která je určena především pro poučení široké veřejnosti. Kromě toho mohly být cestovní deníky důkazem nebo přímo výkazem zcestovalosti a tedy vzdělanosti a rozhledu, které se v raném novověku velice cenily. Kromě toho zmiňoval aristokratův cestovní deník i určité kulturní podněty, které si dotyčný šlechtic po svém návratu mohl opět osvěžit v paměti a případně také realizovat.¹³ Cestovní deníky však měly také čistě praktický smysl. Řádné zaznamenávání zážitků z cest, leckdy nabytých událostmi, bylo předpokladem jejich trvalého uchování, dovolovalo raně novověkému cestovateli kdykoliv se k nim znovu vrátit a třeba si opět připomenout dávno zapomenuté skutečnosti.

Hrabě Prosper Antonín Berchtold (20. listopadu 1720 – 27. dubna 1807)¹⁴

Prosper Antonín pocházel z rodu Berchtoldů. Pod tímto heslem lze v Ottově slovníku naučném nalézt odkaz na šlechtický rod tyrolského původu, který byl roku 1633 povýšen do stavu svobodných pánů a roku 1673 do stavu hraběcího.¹⁵ Z úvodu inventáře k Rodinnému archivu Berchtoldů se dá už dozvědět něco málo více.¹⁶ Prosper Antonín Berchtold patřil k potomkům Jakuba Berchtolda z Tridentu, který po svém příchodu do Čech počátkem 17. století založil novou rodovou větev Berchtoldů, později nazývanou z Uherčic. Jakub Berchtold z Tridentu (1585–1641) byl doktorem práv, dvorním a císařským radou a prezidentem dvorské komory císařů Ferdinanda II. a Ferdinanda III. Vlastnil panství Uherčice (Ungarschitz) s Vratěnímem (Fratting) a Policí (Pullitz mit Kojatitz) ve znojenském kraji s lenními statky Dešnou (Döschen) a Županovicemi (Zoppanz), dále panství Radim (Hradim) v kou-

(ed.), *Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby*, 21. ročenka Národopisného musea Plzeňska za rok 1939, Plzeň 1940. Deníky využili také Jiří SEHNAL, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína, Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, ČMM 119, 2000, s. 367-389, Ludmila SOCHOROVÁ, *Každodennost v deníkových záznamech hraběte Jana Josefa z Vrtby z roku 1752*, SVPP 34, 1994, s. 129-142 a v poslední době též Alessandro CATALANO, *Italský deník Arnošta Vojtěcha Harracha (1598-1667)*, in: Vilém HEROLD – Jaroslav PÁNEK (usp.), *Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem*, Praha 2003, s. 333-353.

¹² P. MAŤA, *Nejstarší české a moravské deníky*, s. 102.

¹³ TAMTÉŽ, s. 115-116.

¹⁴ Výpis z matriky a opis zápisu o úmrtí v MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 35. V práci Leopold BERCHTOLD, *Vergangenheit und Gegenwart der Herrenburg Buchlau im mährischen Marsgebirge*, Brünn 1893, s. 191 je však stejně jako v knize Alois KUČÍK, *Bedřich Všemír hrabě Berchtold*, Buchlovice-Brno 1944, s. 7, uvedeno datum narození 20. 10. 1720 a v pozůstalosti Františka Antonína Berchtolda MZA Brno, C 2 Tribunál – pozůstalosti, sign. B 46 zase 30. 10. 1720.

¹⁵ *Ottův slovník naučný, díl 3*, Praha 1890, s. 809.

¹⁶ Vilém BRÄUNER – Anna HAMERNÍKOVÁ, *Rodinný archiv Berchtoldů Buchlov (1202) 1494-1945. Inventář*, Brno 1967.

římském kraji v Čechách a Pottendorf v Dolních Rakousích.¹⁷ Jeho synové se v roce 1673 stali říšskými hrabaty s predikátem „*von und zu Ungarschitz, Fratting, Pullitz etc. etc.*“ Jedním z nich byl také Matyáš Arnošt (1632-1675), zakladatel linie česko-moravské, jehož syn František Karel (1664-1720), přímý pokračovatel linie, zastával funkci císařského komořího a přisedicím zemského soudu na Moravě.¹⁸

Prvorozený syn zmíněného Františka Karla, František Antonín (1691-1722), byl po vzoru svého otce také přisedicím zemského soudu na Moravě. Za manželku si vzal Marii Alžbětu Sinzendorfovou (†1758) a 20. listopadu 1720 se jim ve Znojmě narodil syn, jediný dědic, autor zpracovávaného cestovního deníku, Prosper Nepomuk Eugen Raphael Antonín. Tento šlechtic působil nejdříve nějakou dobu u císařského vyslanectví v Cařihradě, pak nastoupil dráhu vojenskou, stal se plukovníkem a posléze zastával funkci císařského horního rady v Čechách. Vlastnil původně panství Želetice se statky Žeroticemi a Domčicemi, avšak toto panství roku 1757 prodal své matce, podruhé provdané hraběnce Walldorfové, a koupil v Čechách Stráž nad Nežárkou a Neznašov u Týna nad Vltavou.¹⁹

Ve svých čtyřiaadvaceti letech (1744) se hrabě Prosper Antonín Berchtold poprvé oženil, a to se sedmnáctiletou vdovou Marií Terezií rozenou Petřvaldskou, dědičkou panství Buchlov na Moravě. Mladá hraběnka byla náruživou lovkyní, což se jí také stalo osudným. V roce 1768 si totiž jednoho dne vyjela sama na koni na lov do buchlovských lesů, kde se kuň pravděpodobně něčeho lekl a shodil hraběnku tak nešťastně, že se pádem zabil.²⁰

Z tohoto manželství, které trvalo 24 let, zůstalo hraběti Berchtoldovi pět dětí. Nejstarší dcera Marie Krescencie (*1745) se provdala za hraběte Stubenbergera. Syn Mořic František (*1748) zemřel na epidemii v Brně ve věku jedenatřicet let a byl údajně pochován zdánlivě mrtvý.²¹ Nejvýznamnějším potomkem hraběte Prospera Antonína byl pravděpodobně syn Leopold František Xaver narozený v roce 1761. Tento zakladatel moravské větve Berchtoldů proslavil své jméno a rod v celé Evropě a snad po celém tehdy vzdělaném světě jako cestovatel, badatel, člen mnoha filantropických spolků a iniciátor stavby nemocnice v Buchlovicích

¹⁷ L. BERCHTOLD, *Vergangenheit*, s. 190.

¹⁸ K historii rodu Berchtoldů blíže v L. BERCHTOLD, *Vergangenheit*, s. 189-251; dále Jan SEDLÁK, *Buchlov a Buchlovice*, Brno 1993, s. 18-34; A. KUČÍK, *Bedřich Všemír hrabě Berchtold*, s. 1-12 a V. BRÄUNER – A. HAMERNÍKOVÁ, *Rodinný archiv*, s. 4-10; zmínky o rodu se nachází také v Heinrich Edlen von KADICH, *Der mährischen Adel*, Nürnberg 1899, s. 8; Jan HALADA, *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti I.*, Praha 1992, s. 18-19 a Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999, s. 27-29.

¹⁹ L. BERCHTOLD, *Vergangenheit*, s. 191.

²⁰ J. SEDLÁK, *Buchlov*, s. 18.

²¹ Když byla po čase hrobka otevřena, byla prý nalezena otevřená rakev a mrtvola měla okousanou paži.

nebo lázni v nedaleké Smrad'avce.²² Dalšími dětmi byli pak syn Karel Gustav (*1761), zakladatel české větve rodu, a dcera Kajetána (*1763), která se provdala za Jana hraběte ze Stommu.²³ Marii Terezii se narodily ještě tři dcery, které však zemřely v dětském věku. Byly to Marie Alžběta (*1746), Marie Aloisa (*1754) a Marie Anna (*1757).²⁴ Po své matce zdědily děti panství Buchlov, které patřilo rodu Petřvaldských z Petřvaldu od roku 1654. Ty se však svého dědictví vzdaly ve prospěch své tety Eleonory Petřvaldské. Ta ale zemřela jako vdova a veškerý svůj majetek odkázala Leopoldu Františku Xaverovi.²⁵

Prosper Antonín byl pak ženatý ještě dvakrát. Hned v roce 1768 se oženil s Teklou Eleonorou Gottliebovou, jednadvacetiletou schovankou své tchýně, paní Krescencie Petřvaldské, rozené hraběnky ze Schrattenbachů, vdovy po Zikmundu Karlu Petřvaldském, která trávila svá vdovská léta na záměčku v Žeravicích. Tam se ujala dvou opuštěných židovských děvčat, dala je pokřtít a vychovala je v křesťanském náboženství. Tekla Eleonora Gottliebová pocházela z Hostějova a byla pokřtěna ve svých šesti letech dne 9. července 1753 žeravickým farářem Jakubem Bílým. Mesalianční sňatek hraběte Prospera se konal v Buchlovicích ve farním kostele a vykonal jej buchlovický farář Rudolf Bayer. Svědky byli Josef Hochheim, panský úředník, a Jan Vaculík, myslivec, oba z Buchlovic. Manželé bydleli téměř po celou dobu v Buchlovicích. A narodilo se jim tam sedm dětí.²⁶

Dne 5. dubna 1779 zemřela v Buchlovicích Berchtoldova druhá manželka Tekla Eleonora a hrabě Prosper se oženil v Žeravicích v roce 1779 po třetí, tentokrát s Marií Annou Weiserovou z Brna, narozenou kolem roku 1763. V tomto třetím manželství se jim v rozmezí deseti let narodilo šest dětí.²⁷ Z dětí z tohoto svazku se nejvíce proslavil syn Bedřich Všemír

²² K němu blíže P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 28; J. SEDLÁK, *Buchlov*, s. 19-28; L. BERCHTOLD, *Vergangenheit*, s. 195-246; V. BRÄUNER – A. HAMERNÍKOVÁ, *Rodinný archiv*, s. 8-9 a Eduard WONDRAK, *Leopold Berchtold a jeho nemocnice v Buchlovicích*, Čas. Lék. Čes. 113, 1974, č. 4., tam odkaz na další literaturu.

²³ TAMTÉŽ. Dále pozůstalost Marie Terezie Berchtoldové, roz. Petřvaldské MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. B 123.

²⁴ A. KUČÍK, *Bedřich Všemír hrabě Berchtold*, s. 7.

²⁵ Blíže k tomu L. BERCHTOLD, *Vergangenheit*, s. 191-192 a J. SEDLÁK, *Buchlov*, s. 18-19.

²⁶ Josefa (1770), Alois (1771), Eleonora (1772), Arnošt (1774), 13. 2. 1775 Terezie Anna, která zemřela 25. 1. 1779, František (1777) a 5. 10. 1778 Františka Alžběta, která zemřela v Brně 11. 4. 1795. Tyto informace jsou čerpány z A. KUČÍK, *Bedřich Všemír hrabě Berchtold*, s. 9. Autor však nikde neodkazuje na literaturu nebo prameny, ze kterých čerpal, takže jeho závěry nejsou zcela věrohodné. V jiné literatuře však o druhém a třetím manželství hraběte Berchtolda nejsou záznamy žádné, takže toto je jediný zdroj. Jsou-li informace o těchto manželstvích pravdivé, ženil se hrabě Berchtold pod svůj stav, což je pro šlechtu 18. století velmi neobvyklé. Údaje o dětech jsou ještě doplněny podle pozůstalosti Prosperovy druhé manželky Eleonory Berchtoldové (snad Tekla Eleonora Berchtoldová) v MZA Brno, C 2 Tribunál - pozůstalosti, sign. B 147.

²⁷ Ve Stráži nad Nežárkou 25. 10. 1781 syn Bedřich Karel Eugen a 28. 4. 1783 Prosper Bartoloměj Jan, který však zemřel již po několika měsících života. V Neznašově se manželům pak narodili 7. 8. 1786 dcera Anna Marie, 17. 10. 1787 syn Jindřich Bartoloměj, který ale zemřel tamtéž ještě téhož roku, 25. 1. 1790 dcera Klára Paula Anna, která se provdala za Rieglera a 17. 4. 1791 poslední dcera Johanna Antonia. To také v A. KUČÍK, *Bedřich Všemír hrabě Berchtold*, s. 9-10. V opisu zápisu o úmrtí Prospera Antonína

(1781-1876), lékař, přírodovědec a cestovatel, který patřil mezi vedoucí představitele obrozeneckého hnutí, přední vlastence a také znamenité a věhlasné učence. Spolupracoval například s hrabětem Kašparem ze Sternbergu, Janem Svatoplukem Preslem nebo Josefem Jungmannem.²⁸

Zajímavé je, že hrabě Prosper Berchtold vyhledával pro své děti při křtu kmotry nejenom ze šlechty, ale většinou z kruhů poddanských a často i nejnižších – žebráků. Tak synu Leopoldovi byli kmotry ve Stráži Bruno Pivec a jeho manželka Margareta, Bedřichovi Karel Martytz, lazebník z Nových Hradů, a Anna Weiserová, vrchnostenská klíčnice. Dceři Františce, narozené v Buchlovicích byli kmotry Josef Sovek a Kateřina Hanáková, buchlovští žebráci. Také dětem, narozeným a křtěným v Neznašově, byli za kmotry osoby různého společenského postavení. Jednomu generál Laudon a druhému tamní žebráci.²⁹

V roce 1796 prodal hrabě Prosper strážské panství rytíři z Lilienbornu. Panství Neznašov ponechal hrabě Prosper ještě za svého života svému synovi Karlu Gustavovi. Zemřel pak v Tučapech dne 27. dubna 1807 ve věku 87 let.

Vdova Marie Anna bydlela po manželově smrti se svým synem Bedřichem Všemírem na zámku v Tučapech u Tábora. V roce 1830 jí Bedřich koupil dům na Smíchově, kde hraběnka Berchtoldová žila až do své smrti 15. října 1843. Zemřela ve svých osmdesáti letech sešlostí věkem.³⁰

Cestovní deník hraběte Prospera Antonína Berchtolda z roku 1740

Císařské poselstvo k sultánu Mahmudovi I. vypravené z Vídně 18. května roku 1740 bylo důkazem skutečného uznání bělehradského míru z roku 1739³¹ a také do Cařihradu při-

Berchtolda, který byl pořízen někdy kolem 27. dubna 1807 se uvádí, že z prvního manželství má Prosper děti: Leopolda, Carla (Karel Gustav) a Kajetána, z druhého Annu (Anna Terezie však podle A. Kučíka zemřela již v roce 1779, mohlo by se tedy jednat o dceru Josefu, jejíž druhé jméno by bylo Anna), Eleonoru a Ernesta (Arnošt) a ze třetího manželství Friedricha (Bedřich Všemír), Mariannu (Anna Marie), Claru (Klára Paula Anna) a Johannu Nepomučnu (Johanna Antonia). Srov. MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 252, kart. 35.

²⁸ O životě Bedřicha Všemíra Berchtolda blíže A. KUČÍK, *Bedřich Všemír hrabě Berchtold*; V. BRÄUNER – A. HAMERNÍKOVÁ, *Rodinný archiv*, s. 8; Jiří MARTÍNEK – Miloslav MARTÍNEK, *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*, Praha 1998, s. 65-66; J. SEDLÁK, *Buchlov*, s. 30-31, zmínky také v P. MAŠEK, *Modrá krev*, s. 28 a J. HALADA, *Lexikon I.*, s. 19.

²⁹ A. KUČÍK, *Bedřich Všemír hrabě Berchtold*, s. 10-12. Ke kmotrům srov. Jana RATAJOVÁ (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova. Rodinné paměti*, Praha 2002, s. 22-24 nebo Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Petr KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002, s. 277-280.

³⁰ V. BRÄUNER – A. HAMERNÍKOVÁ, *Rodinný archiv*, s. 8-9.

³¹ V letech 1737-1739 habsburská monarchie, jako ruský spojenec v nové válce proti Osmanům ukončené bělehradským mírem, ztratila s výjimkou Banátu všechny výdobytky z předchozí války, tj. Malé Valašsko i severní část Srbska. K válce blíže Lavender CASSELS, *The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740*, London 1966, s. 115-206 a k uzavření míru Karl A. ROIDER, *The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking: Austria and the Treaty of Belgrade, 1739*, *Central European History* 5, 1972, s. 195-207.

vádělo nového císařského velvyslance, kterým byl hrabě Anton Corfiz Ulfeld.³² Cestovní deník mladého Prospera Antonína Berchtolda, který cestu tohoto poselstva popisuje z pozice řadového člena, je jedním z mála pramenů, které se k této diplomatické misi vztahují, protože oficiální popis cesty, sepsaný sekretářem a historiografem poselstva, významným učencem té doby, Johanem Andreasem Christophem Kempelenem,³³ se pravděpodobně nezachoval.³⁴

³² Pocházel ze starobylého dánského rodu. Narodil se 15. 6. 1699 v Sedmíhradsku císařskému tajnému radovi a generálovi polních vojska hraběti Leovi Ulfeldovi a jeho ženě Anně Marii rozené hraběnce Sinzendorfové, nejvyšší hofmistryni, arcikněžně a guvernance rakouského Nizozemí. Díky svému otci, věrnému polnímu maršálovi císaře Karla VI., postupoval Anton Corfiz Ulfeld rychle ve dvorských funkcích. Císař jej roku 1723 jmenoval svým komorníkem a o rok později říšským dvorním radou. Po zisku těchto čestných dvorských hodností se Ulfeld vydal na dráhu císařského diplomata. Toto rozhodnutí jej zavedlo nejdříve k savojskému dvoru, kde se také 23. 6. 1730 oženil s dvorní dámou tehdejší císařovny, Marií Annou, dcerou Damiana Huga z Virmondu. V roce 1733 působil hrabě Ulfeld jako vyslanec při řezenském říšském sněmu a v následujících letech pak jako generální zplnomocněnec ve Spojených nizozemských provinciích v Haagu. Po ujednání míru s Turky v létě 1739 v Bělehradu byl Anton Corfiz Ulfeld v prosinci téhož roku jmenován císařským velvyslancem u Porty a při té příležitosti se stal také členem tajné rady. Tady však jeho slibně se rozvíjející politická kariéra zdaleka nekončí. Nedlouho po svém návratu z Cařihradu byl totiž hrabě Ulfeld tehdejší uherskou královnou Marií Terezií jmenován konferenčním ministrem a v roce 1742 nahradil ve funkci jednoho z nejvýznamnějších politiků vídeňského dvora I. poloviny 18. století, hraběte Filipa Ludvíka Václava ze Sinzendorfu. Hrabě Ulfeld se jako politik osvědčil, což dokazuje i jeho povýšení na královského dvorního a státního kancléře v Uhrách, generálního direktora pošt dědičných zemí a získání dalších čestných funkcí. Dne 6. ledna 1744 byl hrabě Ulfeld císařovnou vyznamenán řádem zlatého rouna a v následujícím roce dosáhl vrcholu své kariéry, neboť se stal konferenčním prezidentem. Tím zůstal až do roku 1753, kdy své místo musel přenechat hraběti Kounicovi. Místo toho se stal nejvyšším hofmistrem dvora Marie Terezie. Dne 16. dubna 1743 se hrabě Ulfeld podruhé oženil. Vzal si Marii Alžbětu, dceru knížete Filipa Hiacinta z Lobkovic z jeho manželství s Marií Vilemínou hraběnkou Althannovou. Marie Alžběta (23. 11. 1726 – 29. 7. 1786) dala svému muži tři děti. Syna Johanna Baptistu, který však zemřel v nízkém věku, a dvě dcery. Jednalo se o Alžbětu, která se provdala za Jiřího Kristiána hraběte Valdštejna, a Vilemínu, která si vzala Františka Josefa hraběte Thun-Hohensteina. Hrabě Anton Corfiz Ulfeld zemřel u Vídně 31. prosince roku 1760. O něm blíže Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 47-48, Wien 1883, s. 290-292 nebo Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses Vollständiges Universal Lexicon*, Band 49, Halle-Leipzig 1746, s. 709-710 na <http://www.zedler-lexikon.de> (staženo 1. 6. 2006).

³³ Johann Andreas Christoph Kempelen se narodil v Prešpurku (nynější Bratislavě) v roce 1716 a v roce 1752 tam také zemřel. Měl velký talent pro matematiku, ale studoval také jazyky, historii a práva. Pro svou vynikající znalost klasických i jiných jazyků byl vyhledávaným učitelem u různých šlechtických dvorů. Než byl povolán, aby se jako sekretář a historiograf účastnil diplomatického poselstva do Konstantinopolu, byl ředitelem vídeňské tereziánské jezdecké akademie. Po návratu z mise působil nějakou dobu u císařského vojska, ale pak se rozhodl studovat teologii v Římě. Když se ze studií v Římě vrátil, měl se stát učitelem následníka trůnu Josefa II., ale jeho vážný zdravotní stav mu to neumožňoval a tak se Kempelen jako farář vrátil zpět do Prešpurku, kde za nějaký čas umřel. O jeho životě podrobněji C. von WURZBACH, *Bibliographisches Lexikon*, sv. 11, Wien 1864, s. 156-157.

³⁴ Rukopisný popis cesty sepsaný Kempelenem měl být podle C. von Wurzbacha uložen v císařské knihovně ve Vídni. O tom TAMTÉŽ.

Ulfeldovo poselstvo nebylo z hlediska habsbursko-osmanských vztahů³⁵ ničím výjimečným. Pravidelné diplomatické styky začaly evropské státy s osmanskými sultány udržovat již v 15. století, kdy se z někdejšího malého kmenového státu stalo impérium Vysoké porty.³⁶ Diplomacie středoevropských Habsburků byla z počátku značně nerozhodná. Na jedné straně byli Habsburkové přirozeným účastníkem španělsko-katolické protiturecké fronty, ale na straně druhé je od přílišné horlivosti v protitureckých bojích zrazovalo přímé sousedství s Turky a omezenost vlastních sil, neumožňujících stálou válku. Po četných konfliktech s Portou za Ferdinanda I. se začalo s Turky, zpočátku však jen prostřednictvím zvláštních posílů vysílaných do Cařihradu v naléhavých případech, vyjednávat diplomatickou cestou. Až roku 1547 na pět let uzavřená mírová smlouva, diktující habsburskému panovníku roční tribut ve výši 30 000 zlatých, však znamenala vlastní počátek diplomatických styků prostřednictvím stálého vyslance u Porty.³⁷

V dějinách funkce habsburského vyslance v Konstantinopoli se objevilo mnoho významných šlechticů, v 16. století to mezi jinými byli např. Johan Maria Malvezzi, Albert von Wise, David Ungnad ze Sonnecku a Preyburku nebo Fridrich Kreckwitz. Český šlechtic se stal vyslancem až po válce v roce 1616, kdy jím byl jmenován zcestovalý Heřman Černín z Chudenic (tentýž pak ještě jednou v roce 1644).³⁸

³⁵ V zahraniční historiografii se jedná o poměrně probádané téma. Ze starších prací srov. Alfons HUBER, *Österreichs diplomatische Beziehungen zur Pforte 1658-1664*, Archiv für österreichische Geschichte, Band 85, Wien 1898; Heinrich BENEDIK, *Die europäische Politik der Pforte vor Beginn und während des österreichischen Erbfolgekrieges*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 1, 1948, s. 137-192 a Karl A. ROIDER, *Austria's Eastern Question 1700-1790*, Princeton 1982. Z novějších děl srov. Bertrand Michael BUCHMANN, *Österreich und das Osmanische Reich. Eine bilaterale Geschichte*, Wien 1999; Ivan PARVEV, *Habsburg and Ottomans between Vienna and Belgrade (1683-1739)*, New York 1995; Sneška PANOVA, *Wien – Konstantinopel. Ein Weg reger diplomatischer und Handelskommunikationen im 18. Jahrhundert*, Das achtzehnte Jahrhundert und Österreich. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts 7.-8. Band, Wien 1992/1993, s. 41-50 nebo Eveline MARKOM, *Die diplomatische Beziehungen Österreichs zum Osmanischen Reich im 18. Jh. Unter besonderer Berücksichtigung der Orientalischen Akademie in Wien*, Wien 2001 (diplomová práce).

³⁶ K dějinám Osmanské říše Ferenc MAJOROS – Bernd RILL, *Das Osmanische Reich (1300-1922). Die Geschichte einer Großmacht*, Regensburg – Gratz – Wien – Köln 1994; Walter MARKOV – Ernst WERNER, *Geschichte der Türken von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin 1978; Josef MATUZ, *Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte*, Darmstadt 1985 nebo Michael W. WEITHMANN, *Balkán. 2000 let mezi Východem a Západem*, Praha 1996.

³⁷ K tomu blíže Tomáš RATAJ, *Císařská poselstva v Cařihradě ve druhé polovině 16. století*, DaS 17, 1995, č. 4, s. 7-12 nebo Vít VLNAS, *Roky s nepřitelem. Císařští diplomaté a špióni v Istanbulu za časů baroka*, DaS 23, 2001, č. 4, s. 7-12.

³⁸ O jeho cestách František TISCHER, *Heřman hrabě Černín z Chudenic. Obrazy ze života a činnosti jeho*, Praha 1903; výbor jeho deníku i v S. BINKOVÁ – J. POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha*, s. 206-225. K jeho první cestě Petr ŠTĚPÁNEK, *Výdaje Heřmana Černína na jeho první vyslanecké cestě do Istanbulu v letech 1616-1617*, I. edice textu, ČNM 170, 2001, č. 1-2, s. 47-81 a č. 3-4, s. 14-42.

Berchtoldův deník může být skvělým pramenem pro srovnání cestování diplomatických poselstev do Osmanské říše v různých historických obdobích,³⁹ neboť z těchto císařských misí se dochovalo několik cestovních deníků, které bývaly často také vydávány tiskem. Poselstvy ze 17. a 18. století, z nichž se tyto deníky zachovaly, jsou například poselstvo Waltera Leslieho (1665-1666),⁴⁰ Albrechta Caprara (1682-1683),⁴¹ Wolfganga IV. Oettingen-Wallersteina (1699-1700/1701)⁴² nebo Damiana Huga Virmonda (1717-1718).⁴³ Také v českém prostředí se objevují dva velmi zajímavé popisy cesty a pobytu v Konstantinopoli. Oba se však vztahují k období poněkud staršímu, přesněji k 16. století. Prvním autorem byl Václav Budovec z Budova, který ve funkci hofmistra⁴⁴ pobýval v Konstantinopoli v letech 1578-1581 a své dojmy sepsal do svého *Antialkoránu*, jenž je však spíše spisem polemizujícím

³⁹ Tomuto tématu se věnovali především Karl TEPLY, *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. 1628. Des Freiherrn Ludwig von Kuefstein Fahrt zur Hohen Pforte*, Wien 1976; TÝŽ, *Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn*, Stuttgart 1968; Bertold SPULER, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas (Breslau) 12, 1936, s. 229-262; TÝŽ, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739), I. Teil: Die politische Tätigkeit der europäischen Diplomaten am Bosphorus 1699-1739*, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Zeitschrift des Osteuropa-Instituts Breslau, Band 11, 1, 1935, s. 53-115; TÝŽ, *Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739), II. Teil: Die diplomatischen Gebräuche. Übersicht über die türkischen Staatsbehörden*, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Zeitschrift des Osteuropa-Instituts Breslau, Band 11, 2, 1935, s. 171-222; Harald HEPPNER, *Johann Josef von Herberstein und die kaiserliche Grossbotschaft nach Konstantinopel 1665/66*, Österreichische Osthefte 20, 1978, s. 116-123; Peter MEINBERGER, *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jh.*, Bern 1973 a některé informace obsahuje též Klaus MÜLLER, *Die kaiserliche Gesandtschaftswesen im Jahrhundert nach dem Westfälischen Frieden (1648-1740)*, Bonn 1976. Existují ovšem také práce, které se věnují poselstvům putujícím v opačném směru, tedy z Konstantinopoli do Vídně. Například Karl TEPLY, *Türkische Gesandtschaften nach Wien (1488-1792)*, Österreich in Geschichte und Literatur 20, 1976 nebo Faut SANAC, *Der Gesandtschaftsbericht Mustafa Efendis über die Gesandtschaftsreise nach Wien im Jahre 1730/31*, Wien 1992.

⁴⁰ Toto poselstvo popsal zповědník vyslance Leslieho jezuita Paulus TAFERNER, *Der Röm. Kay. May. Leopoldi I. an deß grossen Türcken Sultans Mehemet Cham Ottomadsche Porten Anno 1665 den 25. May abgeordnete Botschafft, welche ... Walther Leßlie, deß Heil. Röm. Reichs Graff (etc.) verrichtet. Anno 1668. lat. zu Wienn, anjetzo ... in Teutsch verfasst*, Wien 1668.

⁴¹ Popis od sekretáře poselstva Giovanniho BENAGLII, *Außführliche Reiß-Beschreibung (von Wien nach Constantinopel) und wieder zurück nach Teutschland*, Frankfurt am Main 1687.

⁴² Autorem dalšího popisu byl opat benediktýnského kláštera ve švábském Neresheimu Simpertus NIGGEL, *Diarium oder außführliche curiose Reiß-Beschreibung von Wien nach Constantinopel und von dar wider zurück in Teutschland ... welche Wolfgang Graf zu Oettingen als kaiserl. Groß-Botschafter ... glücklich vollendet*, Augsburg 1701.

⁴³ Gerhard Cornelius von der DRIESCH, *Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Groß-Botschafft nach Constantinopel*, Nürnberg 1723.

⁴⁴ Hofmistr měl na starost chod celého poselstva a také za svou práci dostával mzdu. Přimo jemu podléhali kuchmistr, komorník, štolmistr a také další úředníci dohlížející na plnění konkrétních povinností. K funkci hofmistra např. T. RATAJ, *Císařská poselstva*, s. 10; Jiří KUBEŠ, *Švaberský dvůr v Třeboni v letech 1611/1612-1620*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (=Opera historica 7), s. 452 nebo V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 202.

s islámem.⁴⁵ Tím druhým byl Václav Vratislav z Mitrovic, který společně s poselstvem Friedricha Kreckwice, u kterého sloužil jako páže, prožil v Osmanské říši těžké chvíle (bylo to v letech 1591-1594), neboť pocítil na vlastní kůži, stejně jako ostatní členové tohoto poselstva, tuhost sultánského vězení. Své zážitky pak popsal ve svých *Příhodách*.⁴⁶

Berchtoldův cestovní deník⁴⁷ má 56 stran a skládá se ze čtyř částí. Hned v úvodu vypsal autor seznam 61 lodí,⁴⁸ na kterých absolvovalo poselstvo první část své cesty po Dunaji z Vídně do Bělehradu, přičemž u každé z nich napsal, kdo na ní cestoval, nebo co převážela. Lodě řadil podle společenského postavení pasažérů, přičemž začínal těmi nejvýše postavenými a končil u pomocných sil a služebnictva. Dále opět vypsal všechny členy poselstva a u každého zaznamenal, kolik měl dotyčný k dispozici kočárů nebo vozů, koní a volů. Další část je vlastně jakýmsi itinerářem cesty z Bělehradu do Cařihradu. Ke každému dni je uveden popis trasy a doba, za jakou tuto trasu zvládli jezdcí na koních při rychlé jízdě a za jak dlouho ji absolvovaly vozy s voly. Na sedmnácté straně deníku již začíná vlastní popis průběhu cesty. Berchtold tedy začíná vyplutím poselstva z Vídně 18. května 1740 a končí 12. srpna téhož roku, což bylo den po slavnostním příjezdu do Konstantinopoli. Poslední část, nazvaná „*Specification*“ obsahuje soupis denně potřebných potravin pro kuchyni a sklep osmanského velvyslance.⁴⁹

Jelikož z období poloviny 18. století zatím není zpracován žádný jiný cestovní deník, který by popisoval cestu do Osmanské říše, je Berchtoldův deník výjimečně cenným dokumentem, popisujícím nejen způsob cestování v daném období, ale také pramenem, který může částečně odkrýt myšlení tehdejšího mladého šlechtice. Ukazuje, čemu mladý člověk přikládal takový důraz, aby to bylo hodno zapsání do jeho deníku. Časté zapisování sloužení mše svaté tak například poukazuje na Berchtoldovu religiozitu a téměř denní záznam času oběda a večeře zase na čistě praktickou stránku jeho osobnosti. Přestože Berchtold téměř nikdy nepíše, co přesně jedli, byly pro něj časy oběda a večeře zřejmě jistými pevnými body v každodenním běhu života.⁵⁰

⁴⁵ Konstantin JIREČEK, *Václav Budovec z Budova v Cařihradě*, ČČM 51, 1877, s. 417-437, 580-598. O jeho životě také Noemi REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984. Spis vydala TÁŽ (ed.), *Antialkorán Václava Budovce z Budova*, Praha 1989.

⁴⁶ Jiří DAÑHELKA (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1950 nebo Alois BEJBLÍK (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1977.

⁴⁷ Pokud nebude uvedeno jinak, bude dále čerpáno z tohoto pramene. MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36, cestovní deník hraběte Prospera Antonína Berchtolda (dále citováno jako *Cestovní deník*).

⁴⁸ Loď velvyslance do tohoto počtu nezapočítával.

⁴⁹ Viz bakalářská práce L. VINTROVÁ, *Diplomatická cesta*.

⁵⁰ Této problematice se věnuje např. Josef HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000.

Kromě událostí opakujících se pravidelně zapisoval mladý šlechtic i okamžiky pro něj něčím zvláštní. To byly například návštěvy sídel různých šlechticů a oslavy pořádané při těchto příležitostech nebo naopak návštěvy vzácných hostů v jejich táboře. Vždy alespoň okrajově zmínil jejich doprovod, popsal průběh setkání a často také poznamenal, jak a čím byl kdo pohoštěn. Velkou část deníku zabírají také popisy slavnostních vjezdů a výjezdů z měst. Píše, kdo a jak poselstvo přivítal a také z kolika děl bylo slavnostně vystřeleno.

Na druhou stranu byl Berchtold velmi skoupý na popisy měst, budov nebo různých zajímavých míst. Kromě obsáhlého vyličení krás města Adrianopole, které se mu velmi líbilo, ho – zdá se – architektura asi příliš nezajímala. Drobné zmínky se objevují při zastávce v městě Pazardžiku, o kterém prohlásil „*handl Stadt, so ziemlich wohl gebauet*“,⁵¹ nebo v Plovdivu, kde „*sehr schlechte häuser waren*.“⁵²

Edice části cestovního deníku hraběte Prospera Antonína Berchtolda z roku 1740

(MZA Brno, RA Berchtoldů, inv. č. 255, kart. 36).

Jako ukázka edice deníku byla záměrně vybrána hned úvodní část, která přesně dokazuje společenský význam poselstva. Ukazuje, že při vyplouvání mise z Vídně bylo této události přítomno mnoho významných a vysoce postavených osob té doby, přičemž někteří šlechtici doprovázeli poselstvo až do jeho první zastávky, kde ještě proběhlo společné rozloučení a kde se tancovalo až do brzkých ranních hodin. Kromě vlastního popisu trasy je zde vždy zachyceno, jak bylo poselstvo v jednotlivých městech slavnostně přijato a se kterými významnými osobnostmi se zde velvyslanec potkal. Dobře vypovídá také o činnostech, kterými si šlechticové krátili čas během plavby i při vylození a o každodenních pravidelně se opakujících věcech, jako bylo například obědvání nebo večeření. Na druhou stranu ukázka zachycuje také méně příjemnou stránku cestování po Dunaji, a to nebezpečí utonutí.

Text cestovního deníku je poměrně dobře čitelný. Je psán německou novogotickou kurzívou a jen některá vlastní jména osob a míst a některá slova latinského nebo francouzského původu jsou psána písmem humanistickým. Ta budou v následném textu uváděna kurzívou. Text bude transliterován. Pro dopisování písmen a částí slov bude použito hranatých závorek, protože kulaté závorky někdy používá sám autor deníku a ty budou přepsány přesně. Přesně je také dodržována interpunkce a psaní velkých a malých písmen.

⁵¹ *Cestovní deník*, s. 237.

⁵² TAMTÉŽ.

Beschreibung**Ihro Excel[ence] Groß= Botschafters⁵³ Reis
Nacher Constantinopel A[nn]o 1740**

/s. 208/ Den 18. May 1740 gienge die Bothschaft von Wien nachmittag umb 4. Uhr mit vor den Rothen thurn, Bey der Schlag Brucken rangirten 61 Schiefen rechter handt, Unter Begleitung einer unzählbaren menge des volks und grossen Adls, so sich an Beeden seithen des Vfers eingefunden, wo von unß einige nemblich *Ihro Excel[ence] grafyn V[on] Sinzendorff*⁵⁴ alß Way[land] höchst gedacht *Ihro Röm[ische] Kay[serliche] May[estät] Obrist hofmeister gemahlin, sambt Beeder deren gdig freüllen töchtern Ihro Excel[ence] verwittibte grafyn V[on] Wiermond*,⁵⁵ sambt *Ihro Excel[ence] grafyn von Würmbrandt, und der Princesse V[on] Hollstein dann grafyn V[on] Draun* geborene *V[on] Sinzendorff*. Nebst viellen andern *Cavalliers*, alle auf *Ihro Excel[ence] h[errn] gr[oß] Bothschafters Leibschief* sich Befanden, und mit der herumb passirten *Musique*,⁵⁶ Trompet[en] und Paucken=schall *divertirent* Begleiteten, die übrige *Noblesse* aber, theills in dem Bratter theills noch weither an den Ufer so die flotta abzufahren sehen wolten, und unß zugleich eine glicke[liche] Raiß zu wüntschen sich gegenwertig stellten. Eß wolte aber d[a]ß wetter sich unß gar nicht günstig erzeigen, sondern erhube sich ein gewaltiger windt, also d[a]ß Erste Nacht=*Qvartier* auf denen Schifen Bey Mandts-werth⁵⁷ zu machen gemüssiget waren.

Unter Weegs ohnweith von da, wurden Bey Eberstorf⁵⁸ an dem Vfer 12. Stücklein von der Jägerey auß Befehl herrn forstmeisters Nahmens ferdinand herzog Umb unß zu *Salutiren* abgefeüert. Wür Langten dann Bey Besagteen Mannswerth abendts umb 7. Vhr glicke[lich] an, allwo h[err] gr[oß] Bothschaf[ter] die *Noblesse* mit allerhandt Spiell zu unterhalten gesuchet, Bieß die zeit hernahet Vmb den *Soupe* auf den tafl=Schief daselbst zuempfangen; und da Selbes geendiget, fangte Mann auf nemb[lichem] Schief anzutantzen, welches gedauret, Bies sich die schöne morg /s. 209/ Röthe sehen liesse.

Den 19. Morgens umb 4. Vhr, nahme die auß *accompagnirende Noblesse* den traurig abschiedt, wo Baldt darauf h[err] gr[oß]botschaf[ter] sambt denen noch 10 Bey sich habenden schifen von da abstossete und fahrten Bieß fischament⁵⁹ alda Wür genöthiget, den gantzen Tag zu zubringen, umb Erstens die übrige Schiefe zuerwarten, folgsamb Selbe auch nach dem N[ummer] 103: in eine ordnung zubringen. Nachmittag ist der mehreste Theill deren *Cavaliers*⁶⁰ mit der Post nach Prespur⁶¹ abgegangen, die übringen aber sambt h[err] Pottschaft[er] d[a]ß Mittagmahl auf d[em] Schif eingebracht, worauf

⁵³ Hrabě Corfiz Anton Ulfeld.

⁵⁴ Hraběnka Sinzendorfová byla manželkou nejvyššího císařského hofmistra hraběte Sigmunda Rudolfa Sinzendorff-Thannhausena.

⁵⁵ Pravděpodobně vdova po bývalém císařském vyslanci v Konstantinopolu Damianovi Hugovi Virmondovi, tedy tchýně velvyslance Corfize Antona Ulfelda.

⁵⁶ S poselstvem cestovalo i několik hudebníků. V Berchtoldově deníku jsou zaznamenáni: direktor Caranza, Vollert, Schumcha a Brunoni. *Cestovní deník*, s. 193. Detailnější výčet lze najít v ÖStA Wien, HHStA, Türkei V, kart. 10, s. 38-39. Tam je uvedeno, že s poselstvem cestovalo šest hobojistů, dva fagotisti, dva hráči na lesní roh, dva hráči na píšťalu a dva bubeníci. Zvláště je pak uvedeno ještě osm trubačů a jeden bubeník.

⁵⁷ Mannswörth, nyní část Vídně.

⁵⁸ Ebersdorf, nyní část Vídně.

⁵⁹ Dnes Fischamend (Markt), na rakouském území.

⁶⁰ V ÖStA Wien, HHStA, Türkei V, kart. 10, s. 37-38 je uvedeno těchto 13 kavalírů: Hrabata Goiß (Goiss), Hardeg (Hardegg), Hohenfeld (Hochenfeld), Brandeis (Brandis), Kotulinsky (Kotolinsky), Hamilton, Beriny (Berini), St. Julien (St. Julian), Bertold (Berchtold), Groß, Kirchberg, baron de Wique a markýz Belcredi (Bellcredi). V závorce je uvedena podoba jména, kterou použil ve svém deníku hrabě Berchtold (pokud se nějak liší). *Cestovní deník*, s. 192.

⁶¹ Dnešní Bratislava na Slovensku, dříve nazývána též Břetislav (slov. Prešpork nebo Požůň, lat. Posonium, něm. Pressburg). Poté, co v 16. století Osmané dobyli velkou část Uher a především Budín, byly sem přeneseny hlavní říšské i církevní úřady a Prešpurk se stal místem, kde bývali korunováni uherští králové (od Štěpána I. až po Ferdinanda I. bývali uherští králové korunováni ve Stoličném Bělehradu, maď. Székesfehérvár). V roce 1645 byl na skále západně od města vybudován královský hrad, který se stal královskou rezidencí a v němž byly uchovány uherské korunovační klenoty. Viz *Ottův slovník naučný*, díl 20, Praha 1903, s. 653-654.

sich unsere *Music* auf einer grosen Tschaücke, umb d[a]ß Leib schiefe herumb fahrend hören Lass, die übrige zeit wurde mit spatzirengeden, und Letzt[lich] eine *Soupe* Beschlossen worden.

Den 20: Maÿ mit anbruch des Tags, nach gegebenen Tromp[eten] zeichen Stosete die gantze flotta deren 61: Schiefen, in neml[ichen] rang ab und weillen Ihro *Excel[lenz]* dem h[errn] Bottschaf[ter] von Prespurg niemandten entgegen geschickt wurde, ware der entschluß gemacht, Selbe vorbeÿ zu *passiren*, da aber von dem Schloß d[a]ß Leib Schif erblickt, wurden 30. in Selber Vestung aufgepflanzte Stücke zu dreÿmahlen rings herumb abgefeyeret, welchem auch die an den Vfer *plassirte* Burgerschaft mit so ofmahliker *Salva* geantwortet. Es zeigte sich nicht minder eine grosse anzahl sowohl des Adels alß anderen Volcks.

Beÿ *passirung* Umb 9 Vhr dieser Statt, Lästet sich mehrmahlen Tromp[eten] und Paucken, nebst der *Musique* auf Ihro *Excel[lenz]* h[errn] Bottschaf[ter] leib Schief *Continuirlich* hören.

Wür Schiefeten nun glicke[lich]er fort, Baldt aber darauf erhube sich abermahls ein Stumb windt, d[a]ß Wür alßo gemüssiget, Beÿ so genandten Pistorf eine Stundt Von da dem Land zu zu Eÿllen. Eß wurde eben in Besagten Sturm wind ein Schief Knecht auf dem Sprach Knaben Schief Von steuer ruder in d[a]ß wasser gerissen, welcher dann /s. 210/ Eine geraumbe zeit Unsichtig, d[a]ß alßo keine hofnung mehr noch ein Tag Liecht zugewinnen, allein Unuermuthet erschwunge sich Selber, d[a]ß Er aus einen andern Schief erblicket und ruckwerts nachmahls Beÿ einem Fenster hineingezogen, mithin auch Beÿm Leben erhalten word[en].

Beÿ anledning wurde gleich auf des h[errn] Pischofs Schief die heÿ[lige] Meeß gelesen, nach Vollendung derselben giengen etwelche deren *Cavaliers*, Biß zeit des Mittagmahls sich mit schiessen zu Unterhaltung, hat sich aber mehrmahls eraignet, d[a]ß des H[errn] v[on] *Bidan*⁶² flüchten in Viellen stücken zerstrungen, doch Selben nicht den mindesten Schaden gethan. D[a]ß Mittagmahl wurde umb 1. Vhr eingebracht, darauf Umb 4. Vhr der d[a]ß wetter *favorable* wider zu Schife geblasen und abgestossen, Es fände sich auf daselbst ein H[errn] g[raf] *Berini*, welcher etwelche wochen Vorauß nach Prespurg abgegangen. Unterdessen Vertheilten sich die h[erren] *Cavaliers* und andere in unterschiedliche Schiefe, damit sie sich Umb mehrere mit Spillen *Musique* und dergleichen Unterhalten kunten. Mann Schife Bies halber 8. Vhr, alß dann wurde angelendet Beÿ einem Vfer ohnweith dem dorf *Dobragosst*,⁶³ weillen an sonsten Bies *Comorn*⁶⁴ Vmb so Viell Schiefe zu *rangiren*, der Platz nicht zu finden einen herr[lichen] *Soupe* und nach Vollendung desselben Begabe Mann sich zu Ruhe.

Des Anderten Tags fruhe alß den 21. nach zeichen der Tromp[eten] und *Tambours* wurde gleich abgestossen. Es zeigte sich d[a]ß wetter günstig zu seÿn, haltete aber keine *Continua[ti]on*, dann Es erhube sich eine nebl, so unß zur anledning *forsiren* wolte, allein selber sich Baldt erschwungen, und Bleibe Bies zur anledning schenes wetter. Da wür nun einige zeit fahreten, sahe Mann ein Tschücken Von *Comorn* mit der *Croatischen Militz*, so mit 28. Ruder und 2. kleinem Stücklein Besetzt ware, entgegen komen, und in einer ungemeynen geschwinde auf d[a]ß Leib /s. 211/ Schief zueÿlleten, h[errn] gr[oß] Bottschaf[ter] mit abfeurung Beeder Stucken Salutirten, nach diesen wendete Es sich und Vor dem Leibschief daher Schwümete. Es wurde nun abendt, und Wür Landeten anbeÿ 2. stundt weith herwerts *Comorn*, daselbst wurde d[a]ß Mittag= zugleich auch nachtmahl eingenommen und die Ruhe sucht. Da aber H[errn] Ober = *Marschal*,⁶⁵ alß welcher einen gutten Theill Vorauß, und zwar gar Bies

⁶² „Herr Bidan“ (Berchtold uvádí Bedan) patřil v rámci struktury poselstva do skupiny označené jako „Edelleüth“, tedy šlechtici. Jednalo se pravděpodobně o nižší šlechtu, která se cesty účastnila jako součást reprezentativního doprovodu velvyslance. Dalšími šlechtici v této skupině byli: Herr von Gudenus, Damm, Schade, Palasti (Ballasti), Langettel, Bemmel (Bremml i Pemml), Colar (Collar), Kempel, St. Niklosch (St. Niclos) a Kempis.

⁶³ Dobrohošť, asi 70 km od Bratislavy – Slovensko.

⁶⁴ Dnešní Komárno na Slovensku bývalo významným pevnostním městem na uherské hranici.

⁶⁵ Jeho jméno není v deníku nikde uvedeno. O tom, že nejvyšším maršálem poselstva byl Frantz Anton Ulfeld viz J. H. ZEDLER, *Biographisches Lexikon*, díl 49, s. 710-711 na <http://www.zedler-lexikon.de> (staženo 1. 6. 2006). Franz Anton Ulfeld proslul ve své době především jako vynikající voják. Narodil se 7. července roku 1711 v Barceloně a jen co dospěl, vstoupil do služeb Wurmbrandského pluku císařského vojska. Tento regiment pak dovedl nejvyšší wachmeistr k vítězství ve válce s Francií a byl za to 19. února roku 1736 jmenován císařským komorníkem. Hned v následujícím roce nastoupil jako dobrovolník k armádě bojující v Uhrách a zúčastnil se také vítězné bitvy u Krocky 22. července 1739. O rok později se na postu nejvyššího maršála zúčastnil císařského poselstva směřujícího do Cařihradu, které vedl jeho starší bratr Anton Corfiz Ulfeld. Po svém návratu z Cařihradu v roce 1741 se stal hrabě Franz Anton Ulfeld vrchním

Comorn fuhre, in meinung ware, Selben nach zuschiefen, und sahe d[a]ß ihm niemandt folgte, Kehrete Selber nachts wieder zuruckh auf einer andern Tschäucken, und Kame umb 11 Vhr unser *Suite*.

Den 22. Maÿ da Wür nun Bey gutter zeit abstosseten, und geg[en] einer halben stundt ruderten, Kame abermahl ein glei[che] der gestrigen Tschäuke mit nemb[lliche] Salutirung dem Leib Schief entgegen. Baldt darauf Läste Sich H[err] Obrist *Leit[nant] v[on] Bichler* alß *Commendant* zu *Comorn* auf einer wohl aufgeputzten und mit seiner *Garnison* Mann schaft Besetzten Tschäuke mit Tromel und Pfeifen ansehen, und nach abfeürung Seiner 4. Stücklein, machte Selber sich zu dem leib Schief, und Bestige Selbes, Umb h[err] gr[oß] Bottschaft[er] zu *Complimentiren*.

Wür *Passirten Comorn* umb 6. Vhr fruhe, wo d[a]ß Knallen deren *Cartaunen* auß Selber Vestung sich ziemlich hören Liesse. Es wurden auch allda 50 halb, und gantze *Cartaunen* zu 3.mahlen abgefeüert, welchen wechsel weiß die 3. Tschäucken, so d[a]ß leib Schief *accompagnirten*, mit gleichen *Seccundirten* auf alldasiegen *Pastions* Stellet sich die daselbst *Comandirte Militz* in Schenster ordnung; an den Vfer aber ein *Comp[agnie]* Von denen so genandten Landt hussaren, welche so lang Bies alles *passirt Paradiren*, der Herr *Commendant* nahm einen gutten Theill Von danen, sambt denen 3. /s. 212/ Tschäuken den ruckh weeg. Wür aber fahreten Bies unter den *Vön*, wo anjetzo der *Contum = Corton*, daselbst anländeten umb der heÿ[ligen] Meeß Beyzuwohnen, und die ablösung deren Schief leüthen zu bewerkstelligen, wurde auch so gleich d[a]ß Mittagmahl eingenahmen. Umb 2 Vhr nachmittag Von Landt stosseten, und die reiß Bies Neudorf⁶⁶ forth setzetet. Es eraignete sich aber, Beuor Wür allda anlangeten, d[a]ß des H[err] Ober = *Marschal* Schief, durch nachlässigkeit deren Schiefleüthen in ein Schief Muhl /: so dem dasiegen Postmeister gehörig :/ anfuhe, welches Unser seits sehr gefährlich außsahe, und da sie Sich nicht anderst zu helfen, hatten die Knecht und Schiefleüth die Muhl in Sprengung deren Khetten und Stricken Von dem ancker Loßgemacht, und fortrinnen Lassen, Wür Verblieben dann in Besagten Neudorf Selbige nacht.

Den 23. Maÿ glaubte Mann Bey anbruch des Tags den aufbruch zu machen, wolte aber sich der windt gar nicht günstiger zeigen, sondern unß zur geduldt erzwunge. Unterdess wirdt die heÿ[lige] Mees gelesen, und die zeit mit friescher Luft schöpfung zugebracht, Es Kome nun die 9. stundt, da Wür wieder Von Landt abstoss[en] könten, herbey, und fahrten nicht weith, so kame einer Von Herr *Commendant*, *Capitain SabatKy* auß gran abgesandte Tschäuke *Ihro Excel[lenz]* h[errn] gr[oß] Bothschafter entgegen. Wür *Passirten Gran*⁶⁷ umb halben 12. Vhr, allwo Wür alle Ehren Bezeügungen empfangen, und sich d[a]ß grosse geschütze zümlichen hören Lassen. Mann sahe auch an den Vfer eine *Comp[agnie]* Hussaren, und eine Von teütscher *regulirter Militz* allda in *Parada* Stehen. Wür Schiefeten glicke[lich] allda fürüber weithers fort, Wür Langeten umb halber 7. Vhr abendts zu Waitzen⁶⁸ an, allwo d[a]ß Mittagmahl hernach eingenommen worden. Es kame der zeit, alß Wür Bey der Taf[el] *Ihro Excel[lenz]* H[err] gr[af] *V[on] Althamb*, so unserer H[err] gr[oß] Bothschafter auf d[a]ß freündligste empfinde, und *Complimentirte*. Alß Er Sich eine halbe stundt aufhielte, nahm Er abschiedt und Kehrete mit seinen Schief nach seiner Behausung, wohin abendts etwelche unsere *Cavaliers* mit kleinen Schieflein folgten, weilten Es aber schon Spath an der zeit, haben Selbe wenig *remarqvables* zu sehen bekommen, alßo nach gemachten *Compliment* wiederumb zuruckh Khereten, und die nacht ruhe genohmen.

velitelem harrachovského pluku a bojoval v Čechách, kde také našel smrt. Zemřel po krátké nemoci roku 1741 u Českých Budějovic ve věku třiceti let.

⁶⁶ Pravděpodobně město Nyergesújfalu v dnešním Maďarsku, asi 40 km od Komárna.

⁶⁷ Gran = Esztergom (česky Ostřihom, slovensky Ostrihom, německy Gran a latinsky Strigonium) je město v severním Maďarsku, u hranice se Slovenskem na řece Dunaji. První osídlení pochází z keltských dob, později ho osídlili během Stěhování národů Slované. Město pak bylo prvním maďarským hlavním městem. V roce 970 se zde narodil Svätý Štěpán, v roce 1000 tu byl korunován na uherského králem a v roce 1001 zde založil arcibiskupství. Mezi lety 1543-1683 bylo město s přestávkami pod osmanskou nadvládou. Kapitula byla v té době přemístěna do Trnavy a arcibiskup sídlil v Prešpurku. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ost%C5%99ihom> (staženo 15. 12. 2006)

⁶⁸ Vác (slovensky Vacov, německy Waitzen) je město v severním Maďarsku na řece Dunaji. Vác byl osídlen již v dávnověku, první známky trvalejšího osídlení jsou z doby Římské říše. Na začátku 16. století obsadili Vác Turci, kteří se ho zmocnili na dalších 80 let; v roce 1597 a 1684 je zde Habsburkové porazili. <http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1c> (staženo 15. 12. 2006)

Summary:

Prosperus Anthony Berchtold and his Travel Diary from 1740

The purpose of this article is to describe, according to the travel diary of Prosperus Anthony Berchtold, the legation, which was sent by Charles IV to the Turkish Sultan to Istanbul. The article should, besides an existing topic of traveling during Early Modern Times, sum up also reasons for making trips and describe means of transport of then travelers or as in this case of imperial ambassadors. The author of this article was able to describe this legation thanks to the list of participants which was written by Berchtold at the beginning of his travel diary. Here, as well, a social hierarchy occurs and that is why we could compare all the positions of the participants with the hierarchy at noble and imperial courts. The description of the journey itself completes the picture of everyday life of then society because Berchtold mentions besides a travel itinerary also everyday rituals, such as dinner or lunch or officiating of the holy mass. As the young noble wrote these things into his diary, we can say that they were probably very important part of his everyday life. When he describes his travels, he does not mention much description of any town or building. On the contrary, he describes in details all both the official and unofficial meetings, which took place during this journey. He also mentions different strange or even tragic events such as collision of two ships thanks to carelessness of the crew and drowning of one member of the crew. This diary is very important source for investigation of travel diaries of 18th century because they are very rare for this period of time and that is way, it could not have been compiled and could have not connected this investigation with investigation of older travel diaries.